

13-Safahat'ta geçen bazı veciz ifadeler etrafında

Murat TURNA¹

APA: Turna, M. (2020). Safahat'ta geçen bazı veciz ifadeler etrafında. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (08), 174-182. DOI: 10.29000/rumelide.814144.

Öz

Safahat, Türk edebiyatının en çok okunan kitaplarından. Ona gösterilen ilginin çeşitli nedenleri vardır. Kitabın İstiklâl Marşı'nı kaleme alan Mehmet Âkif'e ait olması, Âkif'in son dönem Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olması, Safahat'ın muhteva yoğunluğu, Türk toplumunun sorunlarına eğilmesi ve bir asır boyunca güncelliğini kaybetmemesi söz konusu sebeplerden bazılarıdır. Eserin genel itibarıyla sade, anlaşılır bir dil ile yazılması da bu sebeplere eklenebilir. Halk dilinden uzak olmayan yazım tarzı, Âkif'in kendine has üslubu akıcı ve akılda yer eden bir eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Safahat'ın çok okunmasını, akıcılığını ve akılda kalıcılığını sağlayan veciz ifadeler ise dikkat çekicidir. Önemli bir meseleyi, belli bir prensibi, şairin perspektifini özetleyen veciz mısralar, Safahat'ın en çok ilgi çeken özelliklerinden biri olagelmıştır. Bu çalışmada, Safahat'ta geçen bazı veciz ifadeler odaklanılacaktır. Böylece Safahat'ın söyleyiş boyutuna bir kez daha farklı bir ışık tutulması amaçlanmıştır. Safahat'ta, anlamındaki yoğunluğun söyleyiş güzelliğiyle bulunduğu ve adeta birer formülü andıran özlü ifadelerin sayısı oldukça fazladır. Bunların hepsini ele almak ise kısıtlı bir çalışmanın kapsamını aşar. O yüzden, belli konu başlıkları altında seçmeye tabii tutarak kitapta geçen veciz ifadelerin anlam boyutu ele alınacak ve bugüne hangi mesajları sunduğu üstünde durulacaktır. Çalışma, eserde geçen veciz ifadelerin, anlatılan konu hakkında okuyucuyu düşündürdüğü, kitlelerin esere tekrar dönmesini sağladığı ve işlenen konunun "Âkifçe" ifadesini verdiği sonuçlarına varır.

Anahtar kelimeler: Safahat, Mehmet Âkif Ersoy, edebiyat

Some tutorial expressions passing in Safahat

Abstract

Safahat is one of the most read books of Turkish literature. There are several reasons for the interest shown to him. Some of the reasons are that the book belongs to Mehmet Âkif, who wrote the National Anthem, that Âkif is one of the most important names in the recent Turkish literature, Safahat's content density, Turkish society has been addressing its problems and has not lost its currentness for a century. The writing of the work in a plain, comprehensible language in general can be added to these reasons. The style of writing, which is not far from the folk language, has led to the emergence of a fluent and memorable work of Âkif's unique style. The terse statements that provide the reading, fluency and catchyness of Safahat are remarkable. Sumptuous lines that summarize an important issue, a certain principle, the poet's perspective have been one of the most interesting features of Safahat. This study will focus on some terse statements in Safahat. Thus, it is aimed to shed a different light on Safahat's utterance dimension once again. In Safahat, the number of concise expressions in which the intensity in the meaning meets the beauty of speech and almost

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Türkçe Eğitimi ABD (Konya, Türkiye), turnam@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1413-6246 [Makale kayıt tarihi: 06.09.2020-kabul tarihi: 20.11.2020; DOI: 10.29000/rumelide. 814144]

resembles a formula is quite high. Addressing all of these goes beyond the scope of a limited study. Therefore, the meaning dimension of the terse statements in the book will be discussed by selecting them under certain topics and will focus on what messages he has presented to today. The study concludes that aphorism expressions in the work make the reader think about the subject, make the masses return to the work and give the expression “in the manner of Âkif”.

Keywords: Safahat, Mehmet Âkif Ersoy, literatur

Giriş

Veciz ifade yahut vecize, en genel açıklamasıyla okuyanın etkilendiği kısa ve özlü sözler manasına gelir. Tâhir-ül Mevlevî'nin “Edebiyat Lügatı”nda vecize için “İcaz tarikiyle söylenilmiş söz; elfazı az, mânâsı çok kelam” denir (Tâhir-ül Mevlevî, 1994, s. 179). İcaz içinse “Az sözle çok mânâ ifade etmektir. Öyle sözlere ‘mûcez, veciz, vecize’ denilir.” izahında bulunulur (s. 58). Günümüz edebiyat araştırmacılarından Turan Karataş “Edebiyat Terimleri Sözlüğü”nde (2001, s. 621) vecizeyi, “Özdeyiş, hikmet, kelâm-ı kibar; aforizma; maksim. Az sözle çok şey anlatan, çok mana imâ eden hikmetli, veciz söz.” şeklinde açıklar. Veciz söz söylemek, icaz sanatıyla alakalıdır. Karataş, icaz için “Az sözle çok şey ifade edecek, dinleyen / duyan / okuyanı etkileyecek nitelikte söz söylemek. Başka bir deyişle, îcâz, maksadı / meramı kısca ve tesirli bir biçimde ifade etmektir.” der (s. 262 – 263). Ferit Devellioğlu'nun lügatinde ise (1978, s. 1373) vecize, “1. Kısa, derli toplu. 2. Özdeyiş, icazlı söz.” şeklinde izah edilir. İcaz için getirdiği izahta ise “1. Sözü kısa söyleme ; (Ed.) Az sözle çok mânâ anlatma; 2. Mucize sayılacak kadar düzgün söyleme.” ifadeleri geçer (s. 485).

Safahat'ta bu bilgiler ışığında değerlendirilecek çok sayıda veciz ifade yer alır. Nitekim Mehmet Âkif üzerine müstakil bir inceleme eseri olan Orhan Okay'ın (1998, s. 36) “... o, pek çok şiiriyle, i'caz dediğimiz o harikulâde ifâde sanatına ulaşmış bir şairdir.” tespiti de bu doğrultudadır. Okay ayrıca şiir yazmayı bir mesaj verme gibi düşünenler için Âkif'in Türk şiirindeki en güçlü mesajları verenlerden biri olduğunu kaydeder (s. 45).

Toplum, inanç, insani vasıflar, çalışma fikri, sorumluluk duygusu, adalet, ümit(sizlik) ve zaman gibi temel başlıklar altında yaklaşık 25 veciz ifadeyi eserdeki tematik görünüş sıklıklarına göre ele almak, bir ölçüde Safahat'ın bütününe dair fikir verecektir. Nitekim kesit, alındığı bütünün her özelliğini sergilemese de nihayetinde onun bir parçasıdır; bu vesileyle bütünün anlaşılmasına ve yorumlanmasına yardımcı olduğu da bir gerçektir.

1. Toplum kavramı etrafında

Safahat'ın toplum hayatını odağına almış bir kitap olduğunu söylemek, haksız bir hükümde bulunmak olmaz. Kitapta geçen şiirlerin çoğu toplum hayatını, bu hayattaki aksaklıkları, çelişkileri, sorunları gündeme getirir. Nitekim yedi bölümden meydana gelen eserin ikinci, dördüncü ve altıncı bölümleri doğrudan toplumu konu edinir. Birinci, üçüncü ve beşinci bölümlerde yer alan şiirlerin de tamamı olmasa bile istisnalar haricindeki genel çoğunluğu bu doğrultuda kaleme alınmıştır. Yedinci bölüm ise kısmen bu doğrultuda olan şiirleri içerir. Kısacası Safahat'ta yer alan şiirlerin ezici bir çoğunluğunu, toplum hayatıyla ilgili olan şiirler oluşturur.

Mehmet Âkif'in henüz Safahat Birinci Kitap'ta (2003, s. 114) dikkatini topluma yönelttiği gözlemlenir. “Köse İmam” manzumesinde şair, Köse İmam'ın dilinden şöyle dert yanar:

“Şu bizim halkı uyandırmadadır varsa felâh;
 Hangi bir millet baksan uyanık... Çünkü: Sabah!
 Hele biçâre Şeriat’le nasıl oynanıyor!
 Müslümanlık bu mu yâhu? diye insan yanıyor.”

Söz konusu manzume, bir aile anlaşmazlığı üzerinden toplum hayatını ele alır. İnsanların ciddi meseleler karşısındaki kayıtsızlığı ve toplum ahlakının genel görünümü manzumenin anlam eksenini teşkil eder. Bununla beraber manzumenin tamamı hakkında fikir veren yukarıdaki mısralar oldukça veciz şekilde toplumu tasvir eder. Yeryüzündeki milletlerin faal hâllerine mukabil yerli halkın vaziyeti düşündürücüdür. Şair bir çeşit ruh miskinliği yaşadığını ima eder. Üstelik toplumda kimilerinin, din referanslarıyla hareket edip konuştuğunu öne sürerek dini suiistimal edişi hazin bir manzara sunmaktadır. Köse İmam, bir takım keyfi yorumlarla dini akidelerin içinin boşaltılıp, buna din kisvesi giydirilmesine üzüldür ve öfkelenir. Esasen Âkif’in kaleminden çıkan bu ikaz edici sözlerin güncelliğini kaybettiğini söylemek güçtür. Şairin mısralarında, toplum hayatı için ideal olanın kabaca hatları belirirken belli bir mesaj da kendini hissettirmektedir. Dört mısra da toplanan bir dünya görüşünün icaz yoluyla ifadesi söz konusudur. Manzumenin son iki mısraı aynı şekilde özlü bir anlama sahiptir. Manzumede II. Meşrutiyet’in getirdiği hürriyet atmosferinden bahsedilir. Bununla birlikte Âkif, hürriyet kelimesini semantik katmanlar hâlinde kullanmakta başarılıdır. Kelimeyi hem siyasi rejim biçimi hem de memleketteki genel demokratik hava anlamlarına gelecek biçimde kullanır. Yalnızca hürriyet lafzı ile yahut teorisi ile işin bitmediğini; bunun asıl pratik tarafının, siyasi ve sosyal bir kazanıma dönüşmesi gerektiğini anlatır. Hürriyet hiç de basit bir kavram değildir. Âkif, kısa ancak derin anlamlı bir söyleyişle kendinden sonraki devirleri de kapsayacak sosyo-politik bir kontekst kurar. Bu da onun edebiyat sanatındaki hünerini gösterir:

“Sâde hürriyeti i’lân ile bir şey çıkmaz;
 Fıkr-i hürriyeti hazm ettiriniz halka biraz.” (s. 115)

Mehmet Âkif’in en çok bilinen mısraları arasında, toplum birliğinin önemini vurgulayan ve ayrılıkçılığın dirliği, düzeni bozacak bir durum olduğunu anlatan şu veciz ifadeleri yer alır:

“Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
 Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.” (s. 162)

“Süleymaniye Kürsüsü”nde geçen yukarıdaki mısraların veciz olmasının ötesinde, çeşitli edebiyat sanatları ile de süslendiği dikkati çeker. Bu bağlamda örnek verilecek başka mısralar da mevcuttur. Sözelimi, “Gölgeler” adını taşıyan Safahat Yedinci Kitap’ta, “Hâlâ mı Boğuşmak” başlıklı şiirin ilk iki mısraı benzer bir çarpıcılıktadır:

“Sen! Ben! desin efrâd, aradan vahdeti kaldır;
 Milletler için işte kıyâmet o zamandır.” (s. 418)

Fazla kelimeden kaçınmanın yanı sıra, kelimelerin mısra içindeki yerlerini okuyucunun en fazla etkileneceği şekilde tayin etmek, zihinleri bir noktaya odaklayacak cezbedici imgeyi veya söyleyişi yakalamak şairlerin kabiliyetlerini gösteren, diğerlerinden ayırt edici niteliklerinden haber veren hususlardır. Mehmet Âkif bu konularda yetkin bir sanatçıdır. Sosyal meseleler üstüne atasözlerini andıran ifadelerle hükümler bildirdiği görülür. Safahat’taki doğal bir söylenişle hiç zorlanmadan geliveren ve kesin yargılar içeren bazı mısraların, Mehmet Âkif’in şahsiyetinin mührünü taşıyan

özdeyişler olduğu söylenebilir. Sosyal sorunların çözümüne ya da iyi bir gelecek için yapılması gerekenlere dair âdeta formüle yakın ifadeleri vardır:

“Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Ma'rifet, bir de fazilet... İki kudret lâzım.” (s. 403)

Şaire göre toplumların geleceğini aydınlatacak olan güçler bilgi, uzmanlık ve erdemdir. Herkes bu uğurda çalışmalı ve vatanına fayda sağlamalıdır. Millet, üzerinde yaşadığı toprağa tasarruf etmeli, onu kendine mal etmeyi bilmelidir. Aksi takdirde yaşanacak olan hüsrandır. Âkif bu fikirleri, pek çok kimsenin hafızasına nakşolmuş, şu veciz mısralarla dile getirir:

“Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.” (s. 186)

2. İnanç kavramı etrafında

Âkif şahsi hayatını sanatına yansıtır. O, dini bütün bir aydındır. Hafızdır ve inancını şiirlerinde de belli eder. “Tevhîd yâhud Feryâd” başlıklı şiirinde, veciz mısralar eşliğinde inancın kendisi için vazgeçilmezliğini anlattığı gibi aynı zamanda inancın insanoğlu için önemli olduğunu fikrini açıklar:

“İmandır o cevher ki İlâhi ne büyüktür...
İmansız olan pash yürek sinede yükür!” (s. 18)

Teşbih sanatıyla inançsız bir kalbi, üstü pas tabakasıyla sarılmış işlevsiz bir hâlde tasvir eden şair, bu yolla inançsızlığın sıkıntı doğuran, huzursuzluk nedeni olan bir durum olduğunu ifade eder. Nitekim söz konusu ifadeler, Kur'an'da, inkârcıların kalplerinin mühürlendiğini ve kalpleriyle kavrayamayacaklarını söyleyen Bakara ve Araf Surelerindeki ilgili ayetleri de çağırır.³ Dinî lirizm ile didaktizmin bu mısralarda kaynaştığı müşahede edilir. Bu şekilde ders verme maksadıyla yazılmış bir başka örnek ise aşağıdaki mısralardır:

“Ne irfandır ahlâka veren yükseklik, ne vicdandır;
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.” (s. 267)

Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde, Allah'tan korkmakla alakalı ayetler vardır. Allah'tan korkanın kurtuluşa ereceği ve o kimsenin Allah katında kıymetli olduğu belirtilir. Yine hikmetin başının, Allah korkusu olduğunun belirtildiği bir hadis rivayet edilir. Âkif dini kaynaklardan beslenen bir sanatçıdır. İlgili ayet ve hadislerden haberdar olmadığını düşünmek zordur. Dolayısıyla inancının doğup güç aldığı memba ve literatür, onun sanatını derinden etkiler. İslâm dini, temsilcileri ve tarihi, Âkif'in aşinası olduğu bilgi ve kültür havzasıdır. Mısralarına ayet ve hadislerin bu denli sinmiş olmasının sebebi, sahip olduğu bu birikimdir. Nitekim yukarıdaki mısraların geçtiği şiirin başında da Âl-i İmrân Suresi 102. ayetin bir kısmı yer alır. Şiirde bir başlık yoktur ancak bir ayet referansı vardır. Şiir böyle başlar ve ardından nakledilen mısralar gelir. Kısacası, şair, bahsedilen dinî müktesebatı içselleştirmiş ve hafızasına almıştır. Zihnindekileri şiir kalıbına dökerken, kaynaklarını hazmetmiş birisi olmanın

³ Bakara Suresi 7. ayette, “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır.” ve Araf Suresi 179. ayette, “Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmış olduk. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.” buyrulur. Şairin hafız olduğu hatıra getirilirse ilgili ayetlere telmihte bulunduğu düşünmek mümkündür. (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/14/7-ayet-tefsiri>) (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/1133/179-ayet-tefsiri>) Erişim Tarihi: 14.04.2020.

avantajıyla oldukça tabii bir söyleyiş tarzıyla veciz biçimde konuşur. Kendisinde yer eden ve hayat prensibi kabul ettiği fikirleri, kaynaklarına telmihlerde bulunarak, icaz yoluyla dile getirmesi onun için zor olmaz. Aslında Mehmet Âkif'in henüz ilk okuyuşta insanı saran mısraları uzun bir cehdin, yoğun bir tefekkürün neticesinde ortaya çıkmıştır. Şiirlerini nasıl yazdığı hakkında verilen bilgiler de bu doğrultudadır. Mesela Kazım Yetiş (1992, s. 9), Âkif'e göre şiir yazmanın ilk şartının, "konuyu zihinde uzun zaman taşımak, iyice oluşmadan kaleme getirmemek" olduğunu bildirir. Belli bir süre ve çabanın sonunda sanatçı, okuduklarını ve benliğine mal ettiklerini, oldukça sade ve kolay bir şekilde terennüm eder. Sanatçının bu kadar veciz yazabilmesinin sırlarından biri budur.

Dini, kendisi ve toplum için bir dinamizm kaynağı ve temel birleştirici unsur kabul eden şair, "Berlin Hâtıraları"nda şunu söyler:

"Kurursa bir gün o menba' ne his kalır, ne hayât;
Bekâ-yı dîn ile kâim hayât-ı cem'iyat" (Ersoy, 2003, s. 298)

Bu ifadeler, aynı zamanda, Sadullah Paşa'nın "19. Asır Manzumesi"nde geçen, "Zaman zaman-ı terakki cihan cihan-ı ulüm Olur mu cehl ile kâbil beka-yı cem'iyat" mısralarını çağırır.

"Yeis Yok!" başlıklı şiirinde, topluma çıkış yolu olarak formül mahiyetinde bir çözüm önerir ki onda da ilk sırada inancın geldiği görülür:

"Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol." (Ersoy, 2003, s. 422)

Âkif'te pek çok fikir, his, kavram inanç ufkunda bütünleşir. Ondaki sorumluluk fikri de inançla birleşir. "Kocakarı ile Ömer" manzumesinde, Halife Ömer'in ibretlik adalet ve sorumluluk hissini iki mısradan özetleyen şair, artık edebiyat tarihine mal olmuş şu veciz sözleri kaydeder:

"Kenâr-ı Dicle'de bir kurt aşırsa bir koyunu,
Gelir de adl-i îlâhî Ömer'den sorar onu!" (s. 85)

Adalet ve sorumluluk konuları açıldığında, kimilerinin ezberden okuduğu bu mısralar, Âkif'in Türkçeye, Türk edebiyatına armağan ettiği emsaline az rastlanır güçlü mısralardandır. Yine bunun gibi halkın diline virdizeban ettiği ve yoğun bir toplumsal eleştiri içeren aşağıdaki mısralar da onun söyleyiş ustalığına bir delildir:

"Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile...
Âlem aldatmaksad maksad, aldanan yok, nâfile!
Kaç hakîkî Müslüman gördümse: Hep makberdedir;
Müslümanlık, bilmem amma, gâlibâ göklerde!" (s. 269)

3. İnsani vasıflar etrafında

İdeal insanın vasıfları, Safahat'ta ele alınmış konulardan biridir. Muhtelif şiirlerde bu konuya dair görüşler belirtilir. Onların arasında "Fatih Kürsüsünde" manzumesi ayrı bir yer tutar. Manzumede sosyal eleştirilerin yanında, ferdin nasıl olması gerektiği hakkında mısralar yer alır. Bunlar arasından en kayda değer olanlardan biri aşağıdadır. Mehmet Âkif, insanın konuştuğu vakit hakikati anlatmasını ister:

“Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek!” (s. 204)

Dürüstlük, Safahat şairi için önemlidir. Mısradaki geçen meslekten kasıt, tutulan yoldur; yani insanın ahlaki olarak takip etmesi gereken çizgidir. Âkif'te bu çizgi daima imanla birleşir. Örneğin öğretmen profilinden bahsederken de şair onu, kendi dünya görüşüne göre resmeder ve ideal bir insanın vasıflarını da bu vesileyle sıralar:

“ ‘Muallimim’ diyen olmak gerektir îmanlı;
Edebli, sonra liyâkatli, sonra vicdanlı.” (s. 244)

İki mısradaki, arzu edilen insan ve öğretmen modeli özetlenmiş olur. O, bir aydın olarak insanın sorumluluk duygusu taşıması gerektiğine inanır:

“Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırım.” (s. 358)

Safahat'taki en uzun manzume/şiir olan “Âsım”dan alıntılanan mısralar, şairinin karakterini verir niteliktedir. Âkif, şahsi hayatında olayları kayıtsızlıkla geçiştiren biri değildir. Doğrudan şahsıyla ilgisi bulunmayan konularda dahi bilinçli bir insan sorumluluğuyla hareket etmiştir. Hatta belirteceği kanaat kendi aleyhinde gelişmelere neden olacak bile olsa dürüstlüğünden ve sorumluluğundan ödün vermez. İşinden ayrılması da böyle bir hikâyeye içerir. Çağın içinde yozlaşan insan, çoğu kez olaylar karşısında “neme lazım” deyip umursamazlık gösterir. Oysa Mehmet Âkif bu gibi durumlarda dimdik durmuş ve açık şekilde tavrını ortaya koymuştur. İfadelerin onun karakterini, dünya görüşünü açıkladığı şüphe götürmez. Ona göre mümine yakışır tavır budur; zira haksızlık karşısında susanın, dilsiz şeytan olduğunu şiar edinmiş bir sanatçıdır.

Yukarıdaki mısralarla ana hatları belirtilen Safahat'taki ideal insanın, bir de zıddı vardır ki Âkif onu tasvir ederken hırpalarcasına eleştirir. Sayfalarca üzerine yazılacak olumsuz insan tipinin yine ustalıklı iki mısraa sığdırıldığı görülür:

“Şark'a bakmaz, Garb'ı bilmez, görgüden yok vâyesi;
Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermâyesi!” (s. 194)

4. Çalışma fikri etrafında

Safahat'ta döne döne üzerinde durulan konulardan biri çalışma fikri veya kavramıdır. Sanatçı geri kalmış ve parçalanmaya yüz tutmuş bir devletin vatandaşlarına sürekli olarak çalışmayı telkin eder. Aksi takdirde yaşanılacak olanlar bellidir. Nitekim yaşananlar da herkesin gözü önünde cereyan etmektedir. 19. asırda Osmanlı'nın sosyo-politik durumu hiç de iç açıcı değildir. Fert ve millet olarak çalışmak gerektiğini Âkif pek çok şiirinde dile getirir. “Küfe”de, imkânsızlık içinde olan bir ailenin çocuğuna, şairin moral ve azim aşlamak maksadıyla çalışmak hakkında şunları söylediği müşahede edilir:

“Kuzum, ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?
Ayıp: Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak.” (s. 21)

“Durmamalım!” şiirinin son iki mısraı da çalışma fikri bağlamında, muhataplarına yöneltilmiş pek veciz bir itaptır:

“Ey, bütün dünya ve mâfihâ ayaktayken, yatan!
Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah’tan utan.” (s. 26)

Gayretli olmak, kimseye muhtaç hâle düşmemek insanın amacı olmalıdır. “Seyfi Baba” manzumesinde şair, neredeyse atasözü kıymetine denk ifadeler sarf ederek bu fikri vurgular:

“Kim kazanmazsa bu dünyâda bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası; düşmanın maskarası!” (s. 63)

Manzume bütünlüğünden ayrı ele alındığında dahi kendi başına bir anlam dünyası taşıyan ve özlü söz olma niteliğini hak eden bu mısralar, şiir cevheri bakımından da oldukça seçkin ve göz dolduran ifadelerdir (Kumsar, 2010, s. 86).

5. Adalet kavramı etrafında

Mehmet Âkif adalete önem vermekle beraber, adaletin sosyal hayattaki karşılığının ne/nasıl olduğunu bilecek kadar realisttir. Safahat’ta, adalet üstüne yazdığı bazı kısımlar kimilerine ilginç görünse de aslında hazin bir şekilde gerçeğin ta kendisidir:

“Evet, adâleti ‘mutlak’ hayâl edersen eğer,
Ömer değil ya ne olsan bırak ki hepsi heder!
Beşer adâleti ‘mutlak’ tahayyül eylerse,
Görür ümidini mahkûm her zaman ye’se.” (Ersoy, 2003, s. 86)

“Kocakarı ile Ömer” manzumesinde geçen bu mısralarda, yeryüzünde mutlak adaletin olmadığı ve mutlak adalet beklentisi içine girilmemesi gerektiği ihtarıta bulunulur. Yoksa insanın ümitleri kırılacak, iradesi bozguna uğrayacaktır. Şair dünyanın nasıl bir yer olduğunun unutulmamasını ister. Az ve öz bir ifade ile bunu anlatır:

“ ‘Beşerin adli masal, hak zıdırındır yalnız;
Dövülen mahkemelerden kovulur, çünkü: Cılız!’ ” (s. 390)

Sanatçının gençlere rol model olarak sunduğu Âsım, işte bu sözleri kendisine “vird” edinmiştir. Şairin ifadeyi tırnak içinde aktarmasının nedeni budur. Âkif yeryüzü adaletini, sözü hiç uzatmadan iki mısradaki açıklar. Şair adaletin mahiyetini bilmekle birlikte, ideal bir dünyanın nasıl bir ütopya olduğunu da gayet veciz şekilde okuyucuya bildirir.

6. Ümit(sizlik) fikri etrafında

Safahat’ta geçmişe dair olan şikâyetlerden biri, önceki nesiller tarafından gençlerin ümitlerinin kırılmasıdır. Yeni yetişenlere hep karamsar tablolar çizilmiş; sırf bu yüzden onların da gelecek hakkında ümitsizliğe kapılmasına yol açılmıştır. Kendilerinin yaşadıklarını arkadan gelenlerin de yaşayacağını nakleden eski kuşaklar, hayatlarının baharında olan dinamik bir kitleyi ataletle dolayısıyla umursamazlığa sevk etme hatasını işlemiştir. Sürekli aynı olumsuzlukları işiten gençler ümitlerini yitirir. Oysa Âkif’e göre ümidi hiçbir zaman elden bırakmamak icap eder. Ümidi tavsiye eden Kur’an’ı kendine referans edinmiş olan sanatçı, “Azim” şiirinde, şöyle der:

“Ye’sin sonu yoktur, ona bir kerre düşersen
Hüsrâna düşersin, çıkamazsın ebediyen!” (s. 59)

Gayret ve sebat, sadece gençlere değil, herkese yakışır. İnsan karşısına çıkan engellerin üstesinden gelecek kararlılığı sergilemelidir. Bu uğurda çabalamak şarttır. Güçlüklerle yüz yüze gelindiğinde, kötümser olmamak; bilakis mücadele vermek gerekir. Ümit, direncin ve motivasyonun kaynağıdır. Zorluk gördüğünde, amacını unutup tuttuğu yolu terk etmek yerine, ümitle vazifesine sarılmak kişinin ödevi olmalıdır:

“Ye’s öyle bir bataktır ki: Düşersen boğulursun.
Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!” (s. 186)

Sanatçının bu görüşlerinin onun benliğinde yer eden fikirler olduğu söylenmelidir. Yukarıdaki görüşlerini Kurtuluş Savaşı yıllarında da irat ettiği hutbelerde tekrarlar. Hatta Balıkesir Zağnos Paşa Camii’nde verdiği meşhur hutbesinde, ümitsizliğin ne manaya geldiğini, Allah’tan ümidini kesmenin küfür olduğunu söyler (Ersoy, 2016, s. 232). Aynı fikri, tefsir yazılarında da dile getirir (s. 232).

7. Zaman kavramı etrafında

Zaman, insanoğlu için değerli kaynaktır çünkü kişinin ömrü belli bir zamanla sınırlıdır. Geçmişe takılı kalmak ya da durmadan geleceği düşünerek kaygı hissetmek, insana fayda sağlamaz. Sanatçı “Hasbihâl” şiirinde, Arapça bir beyte telmihte bulunarak zaman kavramı hakkındaki görüşünü anlatır. Telmihte bulunulan da iki mısra olmakla birlikte, Türkçeye çevrildiğinde daha uzun şekilde açıklanması icap eden fikirler olduğu söylenmelidir. Zaten Âkif’in telmihine dair bilgi, ilgili sayfanın sonundaki dipnotta cümleler hâlinde yazılmıştır. Birkaç cümleden oluşan bu fikirlerin şairin mısralarında kesif bir hâl kazanıp derli toplu biçimde, tabiri caizse “Âkifçe”, ifade edildiği gözlemlenir:

“Geçen geçmiştir artık; ân-ı müstakbelse mübhemdir;
Hayâtından nasibin: Bir şu geçmek isteyen demdir.” (Ersoy, 2003, s. 128)

Ne bugünün işi yarına bırakılmalı ne de durmadan mazi düşünülerek vakit heder edilmelidir. İnsan yaşadığı anı değerlendirmelidir. Hatta tasavvufi yorumlarda, Müslümanın “ibnüz zaman” olduğu söylenir; yani Müslüman, yaşadığı zamanın çocuğudur. Vakti ziyan etmek ona yakışmaz. Çalışmayı, ideal insan olmayı önemseyen şairin, bu yolda zamana nasıl tasarruf edileceğini kısa ve öz şekilde anlattığı müşahede edilir.

Sonuç

Mehmet Âkif Ersoy, Türk şiirinin tanınan bir şairi ve onun en önemli eseri olan Safahat da Türk şiirinin en çok okunan kitaplarından. İsmi ve eserin bu kadar geniş bir kitleye ulaşmasının sebepleri vardır. Sanatçının halka eğilmiş olması, dilinin de anlaşılır ve açık olması sahip olduğu şöhretin önemli sebeplerindendir. Âkif’in şiir yazma sebebi ile yazı dili, üslubu arasında doğrudan ilişki bulunur. O, şiiri ile ne yapmak istedi ise kullandığı dili de bu yönde tayin eder. Geleneğin öngördüğü formasyonu şiiriyle aktarmak istemiştir. Toplumun sorunlarına şiir yoluyla yoğunlaşır. Yaşadığı devirde gözlemlediği açmazların, sıkıntıların, ümitsizliğin edebiyat vasıtasıyla teşrihi ve telafisi için uğraşır. Sosyal alanda yaşanan sıkışıklığa sanatla bir dinamizm kazandırmak ve içinden zor çıkılır durumlara şiiriyle çare olmak ister. Onun özlü sözlerle şiir yazması, şiir yazma maksadıyla alakalıdır. Hemen anlaşılacak kadar basit, idrake derhâl ulaşacak kadar süratli olmak için akılda kalıcı

ve etkili yazmak icap eder. Toplum hafızasına nakşolan mısralarının sırrı burada yatar. Böyle yazmanın avantajları ve dezavantajları vardır. Böyle bir kulvarda olanlar için bayağılığa düşmek riski, yapmacığa sapmak kolaylığı bulunur. Beylik fikirleri sloganlaştırmak kolay; ancak malumun ilamı olanı, çarpıcı enstantanelere dönüştürmek güçtür. Bilineni, ilgi çekici mısralar hâline dökmek, edebî birikim ve yetenek gerektirir. Âkif yer yer bu dezavantajlara yakalanmış olsa da genel itibarıyla onların çizdiği çemberden uzak durmakta başarılıdır. Bu başarısını veciz söyleyişlerle avantaja döndürür. Atasözlerinden hiç de geri kalmayan ifadeleri, henüz ilk okuyuşta insanı saran bir şiir kudretini sergiler. Zihne ve kalbe doğrudan erişmek için söyleyişin yalın ve latif olması gerekir. Anlamın dimağa, ses ve ahengin göz ve kulağa hitap ettiği estetik değeri olan mısralar yazmak için icaz sanatına müracaat eden Mehmet Âkif, çok okunma ve bellekte yer tutma başarısını da bir yanıyla icazda gösterdiği hünere borçludur. İcazın yükseldiği kültürel hinterlandın gelenekten, dinden beslendiği söylenmelidir. Bu hinterlandı iyi bildiği için bu kadar öz bir şekilde konuşup yazabilmektedir.

Onun hemen her önemli konu hakkında, toplumsal yaralara veciz ifadelerle parmak bastığı görülür. Bu ifadeleri yakalamada ve bir kerede kolayca söylemede ustaların yakalayacağı bir seviyede seyreder. Çok bilinen bir fikri bile taze bir nefes gibi mısralarına bırakması, şiir sanatında nadir görülen bir meziyettir. Bu özelliği sayesinde verdiği mesajlar iletim kazasına uğramadan nesiller boyu geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu sınırlı çalışmada ele alınmayan İstiklâl Marşı, yukarıda bahsedilen nitelikleri taşıması itibarıyla belirtilen tespit ve kanaatlere verilecek somut bir örnektir. Veciz, tok söyleyiş Âkif'in sanatının belirgin bir cephesidir. Topluma mal olmuş şiirleri gibi Türk Milletine bağışladığı İstiklâl Marşı da bu vasıflarıyla mümeyyiz olmuş ve Türk şiirinde emsali görülmemiş bir irtifa kazanmıştır.

Kaynakça

- Devellioğlu, F. (1978). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Doğuş.
- Ersoy, M. Â. (2003). *Safahat*. İstanbul: İnkılâp.
- Ersoy, M. Â. (2016). *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*. Ankara: DİB.
- Horoz, Y. (2010). *Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat'ta Anlam ve Telmih Olarak Kullandığı Hadislerin İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karataş, T. (2011). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Sütun.
- Kumsar, İ. A. (2010). *Safahat'ta Özlü Sözler*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Okay, O. (1998). *Mehmed Âkif – Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*. Ankara: Akçağ.
- Tâhir-ül Mevlevî, (1994). *Edebiyat Lügati*. İstanbul: Enderun.
- Yetiş, K. (1992). *Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Ankara: AKM.